

TANULMÁNYOK

A GYAKORLATOK HELYE, SZEREPE, JELENTŐSÉGE NYELVOKTATÁSUNKBAN

*SZÉKELY JÓZSEF vezetőtanár a Magyar nyelvi (II)
Szakcsoport vezetőhelyettese*

A GYAKORLATOK CÉLJA ÉS ALKALMAZÁSA

A szóbeli és írásbeli gyakorlatoknak meghatározott célja, fontos szerepe van a nyelvtanítás folyamatában. A cél mindenekelőtt a bevésés, majd a gyakorlás, azután a végső rögzítés. Ezeken kívül természetesen más szerepe is lehet a gyakorlatoknak, például bizonyos anyagrészek összefoglalásakor, ismétléskor vagy ellenőrzésnél, de azokat mindenkor és mindenképpen a nyelvoktatás általános céljának szolgálatában kell felhasználni.

Az elvégzett gyakorlatok száma, minősége nem kis szerepet játszik abban, hogy diákjaink milyen fokon sajátítják el a nyelvet. Az egyik legnagyobb veszély, amely ezen a téren fennáll, a gyakorlatok sematizmusa. Előfordul, hogy az egymás után következő leckékben teljesen egyforma típusú gyakorlatok szerepelnek. A leggyakoribb gyakorlatfajták a kérdésekre adott feleletek, különböző behelyettesítések és kiegészítések, kérdések alkotása, mondatalkotás, transzformálások. Ezeket a gyakorlattípusokat minden nyelvkönyvben megtaláljuk. Az egyhangúságot a tanár fokozhatja azzal, ha a gyakorlatokat azonos módon, az órának mindig ugyanazon időszakában dolgoztatja fel. Ez elkerülhetetlenül unalomhoz, szürkeséghez vezet. A diákok mechanikusan, különösebb érdeklődés nélkül csinálják nap mint nap a sablonos gyakorlatokat. Hogyan tudjuk ezt elkerülni? A könyvben változatos gyakorlattípusok szerepeljenek, és a tanár - a lehetőség szerint - változatos módon végeztesse el azokat!

A gyakorlatokkal jól le tudják mérni, hogy a hallgatók megértették-e a tárgyalt anyagot, tudják-e azt alkalmazni, nemcsak a csoport egészét tekintve, hanem személy szerint minden diákot. Éppen ezért a tanár számára is nagyon fontos, hogy a gyakorlatokat a legeredményesebben használja fel adott célja érdekében.

Ami a gyakorlatok jellegét illeti, először is megkülönböztethetünk szöveghez kapcsolódó valamint nyelvtani gyakorlatokat. Az előbbihez tartoznak a különböző beszéd- és íráskészséget fejlesztő gyakorlatok és a fogalmazási feladatok is. Egyébként a legtöbb gyakorlatot szóban és írásban egyaránt elvégeztethetjük. Más gyakorlatoknál a könyvben utalás történik arra, hogy a feladatot szóban vagy írásban kell megoldani. Egyes nyelvkönyvek a nehezebb feladatoknál jelzik, hogy a gyakorlat "csak tanórai felhasználásra" való.

A SZAKIRODALOM A GYAKORLATOKRÓL

A nyelvtanítás módszertanának gazdag szakirodalmát áttanulmányozva érdekes megfigyeléseket tehetünk a gyakorlatokra vonatkozólag is. Feltűnő, hogy alig-alig találunk tanulmányokat, cikkeket, amelyek elméletileg foglalkoznának a kérdéssel. Ellenben a különböző módszertani művek nagyon sokszor adnak mondatmodelleket, gyakorlattípusokat, amelyeket jól fel tudunk használni mindennapi munkánkban.

James Etmekjian angol anyanyelvűeknek francia nyelvet tanító tanárok számára írt könyvében (Pattern Drills in Language Teaching - University of London, 1967) a következő gyakorlatfajtaikat ajánlja:

1. The repetition drill (Ismétlő gyakorlat)

Ez a legegyszerűbb típus. A hallgató megismétli a tanár vagy diák-társa - helyes - mondatát.

2. The substitution drill (Helyettesítő gyakorlat)

Megadott mondatrész helyettesítése más szavakkal

Az egyhangúság elkerülésére ezeknél az egyszerű gyakorlatoknál is gondolni kell. Több mintát találunk a helyettesítő gyakorlatok változatos felhasználására Allen-Corder művében (Techniques Applied Linguistics - London, Oxford Un Press, 1974). Például a tanár felír a táblára egy alapszöveget, és mellé megad más szavakat.

I know English.	German	Read
	French	Understand
	Russian	Write

A tanár bemutatott egy példamondatot.

I know English, but I don't know German.

Utána a diákok megismétlik a hallottakat, majd önállóan szerkesztenek mondatokat a megadott - esetleg más - szavak felhasználásával. Ezek az ismétlések tulajdonképpen helyettesítéseknek tekinthetők, itt ugyan a struktúra megismétléséről van szó, de újabb szavakat helyettesítünk be a szerkezetbe.

3. The progressive substitution drill (Egy mondat részeinek nem egyidejű - fokozatos - helyettesítése.)

Je cherche le livre de mon ami.
-- regarde -----
-- ----- le cahier -- ---
-- ----- ----- ton ---
-- ----- ----- --- frère.

4. Questions and answers (Kérdések és feleletek)

A felelet lehet igenlő, tagadó vagy választható (vagylagos).

A kérdésekre adható feleletek körének bővítésére hívja fel a franciát mint idegen nyelvet tanító tanárok figyelmét Régnédát. (Les exercices

structuraux - Librairie Hachette et Larousse, Paris 1972). A diák a kérdésre szabadon felel igennel vagy nemmel, de indokolnia kell a feleletet.

Es-tu allé au cinéma hier soir?

Non, je ne suis pas allé au cinéma hier soir:

j'ai travaillé

j'ai dormi

j'étais malade.

Oui, je suis allé au cinéma hier soir:

j'ai vu un bon film

je me suis bien amusé

ça m'a plu.

És így tovább. A diák folytatja a gondolatot.

5. Sequential series of questions (Egy mondatra vonatkozó összes lehetséges kérdés)
6. The transformation drill (Átalakítási gyakorlat)
Ez lehet egyszerű átalakítás, például egyes számú alanyok, állítmányok stb. áttétele többes számba; lehet bonyolultabb átalakítás igemódok, - idők megváltoztatásával.
7. The replacement drill (Felváltó, pótló gyakorlat)
A helyettesítés magasabb szintű formája, kifejezések helyettesítésére.

Il a décidé d'aller au cinéma.
appeler son ami
étudier sa leçon
apprendre un poème
lire un bon livre
8. The transposition drill (Áthelyező gyakorlat)
Azokat a gyakorlatokat nevezik így, amelyekben a különböző mondatrészű főnevek helyett személyes névmásokat kell használni.
9. The restatement drill (Személycserés gyakorlat)
Dites moi que
----- --- --- vous allez bien.   Je vais bien.
----- --- --- je suis votre ami.   Vous êtes mon ami.
10. The rejoinder drill (Társalgási választadó gyakorlat)
Merci, mademoiselle. Il n'y a pas de quoi, monsieur.
Permettez moi de vous présenter M. X. Enchanté de faire votre connaissance, monsieur.
11. The completion drill (Befejező gyakorlat)
Főleg összetett mondatok befejezésénél alkalmazzák.
12. The expansion drill (Bővítő gyakorlat)
Mondatok bővítése különböző mondatrészekkel.

13. The contraction drill (Összevonó, rövidítő gyakorlat)
 Idetartozik határozók és egész mondatok helyettesítése névmásokkal.
 Il va au théâtre. Il y va.
 Je croyais que vous arriveriez à l'heure. Je le croyais.
 Az összevonás lényegét nagyon nehéz a magyarban pontosan visszaadni.
14. The fixed increment drill (Meghatározott módon bővítő gyakorlat)
 Il faut - - - Il faut que j'aille à la ferme.
 Il est temps - - - - Il est temps que j'aille à la ferme.
15. The integration drill (Egybeillesztő gyakorlat)
 Mi transzformációnak nevezzük ezt a fajta gyakorlatot.
 Je vois le garçon. Il va à l'école.
 Je vois le garçon qui va à l'école.

Az idézett mű szerzője felhívja a figyelmet néhány szempontra, amelyet a gyakorlatok megszerkesztésénél érvényesíteni kell. Mindig világosan, egyértelműen kell megfogalmazni a feladatot. Adjunk példát minden gyakorlattípusra. A hallgatók számára ez lesz a kiindulási alap, és megkönnyíti az egyéni feldolgozást. Ügyelni kell a gyakorlatok terjedelmére is. Annyi részfeladatot adjunk, amennyi szükséges a jó begyakorláshoz! A túl hosszú gyakorlat unalmassá válik. Érdekes megállapításokat tesz a gyakorlatok nyelvi laborban történő feldolgozásáról. A laborban a diák - többnyire - egyénileg dolgozik, a tanár hallja a hibákat, és rögtön közbeléphet. De minden környezetnek megvan a maga előnye. A tanteremben közvetlenebb kapcsolat van tanár és diák között. A részfeladatokat a tanár a csoport egésze előtt adja, és a helyzetnek megfelelően megváltoztathatja az egyes mondatokat, több példát hozhat fel.

A gyakorlatok tárgyát, osztályozását érdemes összevetni egy másikkal, amelyet Denis Girard említ könyvében. (Linguistique des Langues-Armand Colin - Longman, Paris 1972). Ő Geneviève Delattre rendszerezése alapján a következő gyakorlat típusokat ajánlja:

1. Répétition	1. Ismétlés
2. Substitution:	2. Helyettesítés:
a) simple	a) egyszerű
b) multipartite	b) többszörös
c) par expansion ou réduction	c) bővítő vagy szűkítő
d) corrélation	d) összefüggésen alapuló
3. Transformation	3. Átalakítás
4. Expansion	4. Bővítés
5. Combinaison	5. Összeállítás (összetétel)
6. Dialogue dirigé:	6. Irányított beszélgetés:
a) contradiction	a) ellentétben alapuló
b) injonction	b) parancsoláson alapuló
c) question-réponse	c) kérdés-felelet
7. Complétion	7. Kiegészítés

A két gyakorlatsorozatot összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy mindkét szerző lényegében azonos vagy legalábbis egymáshoz nagyon közel álló típusokkal dolgozik. Etmekjian ugyan többféléét mutat be, de azok egy része összevonható, egy csoportba osztható. (Substitution drill, progressive substitution drill, replacement drill, transposition drill, contraction drill - ezek különböző fajta helyettesítések.) Mindketten az egyszerű, mechanikus gyakorlatoktól (ismétlés, egyszerű behelyettesítés) haladnak a szabadabb, gondolkodtatóbb feladatok felé (irányított beszélgetés, meghatározott módon bővítő gyakorlat). A tanár a szükségletnek megfelelően különböző nehézségfokú gyakorlatok közül választhat. El kell kerülni, hogy a hallgatók megragadjanak a gyakorlatok mechanizmusában. A cél az, hogy a tanult nyelvi formákat szabadon, önállóan tudják alkalmazni.

Érdekes variációs gyakorlatokat használt Fésüs András a TIT győri nyelvviskoláján. Tanulmányában "Új módszerek a nyelvtanításban és a nyelvtanulásban" - Győr 1968 - különösen a lehetséges változatok megszerkesztésének fontosságát emeli ki. Néhány minta az általa alkalmazott típusokból:

- bármely mondat közlő szándék szerinti változatainak kiépítése
    állító,
    tagadó,
    kérdő és
    tagadva kérdő formában,
- a közlő szándék szerinti bármelyik mondatfajta kiépítése főmondati és vele párhuzamosan mellékmondati formában,
- egy mondat idővariációinak végrehajtása,
- cselekvő, visszaható vagy műveltető igei állítmányú mondat (mondatpár) gyakoroltatása fő- és mellékmondat formájában.
    Formai variációk: a) azonos főmondattal azonos mellékmondat,
                          b) azonos főmondattal változó mellékmondat,
                          c) változó főmondattal változó mellékmondat.
- Válaszadás a mondatrészekre vonatkozó kérdésekre:
  - a) egyszavas válasz,
  - b) kiemeléssel való válaszadás,
  - c) mondattal, illetve mondatokkal való válaszadás.

Ez a tanulmány olyasvalamit emel ki, amit a külföldi szakirodalom is állandóan hangsúlyoz, és amit mi talán nem veszünk eléggé figyelembe. Nevezetesen arról van szó, hogy a tanított nyelvi jelenségeket a lehető legváltozatosabb formákban kell felhasználni a gyakorlatokban. Mi többnyire megelégszünk azzal, hogy a tárgyalt jelenséget egy-kétféle típusú gyakorlatban bemutattuk. Gyakran azonos jellegű gyakorlatok következnek egymás után tankönyveinkben, holott szükség lenne ugyanannak a nyelvi jelenségnek, formának több oldalról való megközelítésére, másféle helyzetben történő alkalmazására.

Újszerű gyakorlatfajtáról és gyakorlási módszerről szerezhetünk tudomást Monique Boy művéből (Formes structurales du français - Librairie

Hachette et Larousse, Paris, 1971.). A begyakorlandó szerkezeteket először dialógusokban dolgozza fel. Ezeket a bevezető dialógusokat a tanár mutatja be, a hallgatók könyvei csukva maradnak. Utána kinyítják a könyvet, elolvassák, és párbeszédes formában elmondják a szöveget, majd újból becsukják a könyveket. Ezután a tanár szóban elmagyarázza a tanítandó struktúrát, és példamondatokat mond, amelyeket a hallgatók megismételnek. Ezt követően a tanár kérdéseket tesz fel, amelyekre a hallgatók a struktúra felhasználásával válaszolnak. A megfelelő rögzítés céljából szükséges néhány mondatot leírni. A tanár lediktál egy-két mondatot, majd a diákok önállóan szerkesztenek mondatokat. Az ellenőrzésnél kiderül, hogy a hallgatók megértették-e a struktúrát, és tudják-e a gyakorlatban alkalmazni.

A nyelvtanítás módszertani műveit áttanulmányozva meggyőződhetünk róla, hogy a szakirodalom lényeges szerepet tulajdonít a gyakorlatoknak. Mivel a rendelkezésünkre álló idő nem csekély részét fordítjuk gyakorlatok végzetésére, jól fel kell használnunk az ebből adódó lehetőségeket. Érdeemes megvizsgálni, hogy az iskolák, tanfolyamok nyelvkönyvei milyen gyakorlatitípusokkal dolgoznak, és mit tudunk mi abból hasznosítani.

A KÜLÖNBÖZŐ NYELVKÖNYVEK GYAKORLATAI

A TANULJUNK NYELVEKET sorozatban megjelent (angol, francia, német, orosz, spanyol) nyelvkönyvek gyakorlatai többnyire egy kaptafára készültek, és nélkülöznek minden fantáziát. Egy feladat - rendszerint az első - a szövegre vonatkozó kérdéseket adja, a többiek az adott lecke nyelvtani anyagához kapcsolódó legegyszerűbb kiegészítések, behelyettesítések, mondat-szerkesztések, átalakítások, fordítások. (Az egyszerűség nem a megoldás nehézségi fokára, hanem a gyakorlat megszerkesztésének módjára vonatkozik.)

A gimnáziumok számára készült tankönyvekben már találunk nálunk is hasznosítható gyakorlatfajtákat, elsősorban a beszédkészség fejlesztésére. Egyes elképzelés: egy beszélgetés egyik résztvevőjének a beszédét megadja a gyakorlat, a másik résztvevő mondatait a diák készíti el. Más: Mit mond a tanárnak, ha elfelejtette elkészíteni a házi feladatot; a barátjának, akit régen nem látott; egy idegennek, aki öntől kérdezi meg, hol van a keresett utca? - stb.

Hasonlóképpen találhatunk felhasználható gyakorlatitípusokat a különböző idegen nyelvű nyelvkönyvekben, így például a Candlin-féle angol nyelvkönyvben (Present Day English). Ebben a leckék számának a növekedésével a gyakorlatok száma is nő. A kezdeti, szinte kizárólag automatizációs jellegű gyakorlatok egyre inkább gondolkodtatóak lesznek, terjedelmük is nő. Érdekes a 3. kötetben bevezetett "comprehension questions"-nek nevezett kérdések alkalmazása. A kérdések a szöveg megértésének a fokát ellenőrzik, és általán-

ban több mondatos feleletet kívánnak meg. Itt is találunk olyan gyakorlatokat, amelyek a különböző szituációkban való beszédmegnyilvánulásokat gyakoroltatják: Hogyan fejezi ki; ha fél, hogy elkésik valahonnan;

, ha engedélyt akar kérni távozásra;

, ha váratlanul megérkezik a barátja? - stb.

Vagy: Mondja (írja le) ugyanazt a mondanivalót kérdés, udvarias felszólítás, határozott parancs formájában:

az ablakot kinyitni,

lassabban beszélni,

elhagyni a szobát! - stb.

Jó gondolatokat, megfelelő példákat találunk az Idegennyelvi Továbbképző Központ tankönyveiben. Mindenekelőtt a gyakorlatokat nem rendszertelenül közli, hanem megfelelően rendszerezve. Világosan elkülöníti a leckék szövegéhez kapcsolódó vagy attól független társalgási, beszéd- és írásgyakorlatokat (Exercices thématiques) a nyelvtani gyakorlatoktól (Exercices de grammaire). Nemcsak a megszokott (nélkülözhetetlen, de könnyen unalmassá váló) gyakorlattípusokat találjuk meg, hanem újszerű, változatos feladatokat is. Igyekszik variációs lehetőséget nyújtani a különböző gyakorlatfajtákhoz. Az elsődleges bevéstést elősegítő és a programozott oktatásban jól felhasználható példák mellett nagy számban ad olyan feladatokat, amelyek megmozgatják a hallgatók gondolkodását, fantáziáját, logikai készségét. Ilyen: Tiltó mondat alkalmazása a megadott mondat alanyára való utalással a zárójelben levő igen felhasználásával:

Je reste au bureau. (attendre)

Ne m'attends pas.

Vagy: L'invitation vient trop tard. (accepter)

Ne l'acceptons pas.

Más: Logikai előzmény keresése megadott mondatához:

Ma mère y achète tout.

C'est un bon magasin, ma mère y achète tout.

Ehhez hasonló: Mondat alkotása, amely értelem szerint megelőzheti a megadott mondatot:

Elmentem őt meglátogatni.

A barátom megbetegedett. Elmentem őt meglátogatni.

A két egyszerű mondatot különféle mellérendelt és alárendelt mondatokká lehet átalakítani.

Gyakran fordul elő egy-egy kérdés tárgyalásánál:

Mit gondol róla?

Mondja el a véleményét!

Ugyanannak a mondanivalónak többféle nyelvi kifejezésére törekszik:

-- Hogyan tudja másképpen mondani?

Különböző helyzetek megmagyarázását kívánja: Mikor mondja? (Nagyon sajnálom. - stb.) Az egyhangúság kiküszöbölésére gyakran szerepelnek nyelvi játékok, találós kérdések, rejtvények.

A felsorolt gyakorlatok valamennyi fajtáját természetesen nem lehet nálunk alkalmazni, de - úgy gondolom -, mi is felhasználhatjuk ezeknek a nyelv-

könyveknek a tapasztalatait, számos gyakorlattípusát és főként azt a törekvést, hogy a gyakorlatok megoldása ne legyen unalmas, fagyó-munka diák és tanár számára egyaránt.

Még egy könyv van, amelyből sok hasznos tapasztalatot gyűjthetünk, ez a műszaki egyetemek és főiskolák külföldi hallgatói számára készült magyar nyelvkönyv. Ennek tanulmányozása már csak azért is haszonnal jár számunkra, mert megtudjuk belőle, hogy az egyetemen hogyan folytatódik a mi munkánk, hallgatóinknak milyen szintre kell eljutniuk a NEI-ben, ami az egyetemi nyelvtanítás kiindulópontja.

Ebben a könyvben számos olyan gyakorlat szerepel, mint a mi tankönyveinkben; így szócsaládkészítés, szómagyarázat, összetett mondatok alkotása megadott szavakból a megfelelő kötőszó és rámutatószó hozzáadásával, összetett mondat befejezése a megadott kötőszónak megfelelően és így tovább. A feladatok általában összetettek, a nyelvi jelenségeket gyakran szöveggörnyezetben mutatják. A gyakorlatokban sokszor előfordulnak szófaji átváltások. Így: kérdésre adott feleletben használni kell megadott szó -s képzős származékát.

Például: A gázok molekulái egy vagy több atomból állnak.

Milyenek lehetnek a gázok molekulái?

A gázok molekulái egy- vagy többatomosak lehetnek.

Többször összeköti a nyelvtani gyakorlatot stilusfejlesztéssel.

Ilyen: aláhúzott szó helyettesítése rokon értelmű határozói igenévvel:

Ebédszünetben a munkások gyorsan indultak az ebédlőbe.

(Megoldás: sietve.)

Céljában azonos, formájában különböző az a feladat, amely megadott főnevekből -s illetve -i képzővel alkotott mellénevekkel való kiegészítést kíván. Pl.

A - - - - - vizek különböző sókat tartalmaznak.

Magyarország legjelentősebb ----- kincse a bauxit. (Megoldás: természetes, természeti.)

Megkíván többszörös átalakításokat, így összetett mondat átalakítását egyszerű mondattá -ás, -és végű főnév, valamint -va, -ve képzős határozói igenév felhasználásával. Például:

Miközben az izzó vas megszilárdul, elveszti vörös színét.

Az izzó vas megszilárdulása közben elveszti vörös színét.

Az izzó vas megszilárdulva elveszti vörös színét.

Bizonyos mértékig hasonló ehhez az a feladat, amely egyszerű mellérendelt szerkezetet tartalmazó mondattá alakíttatja át a megadott mondatsorozatot:

A hanghullámok a hangforrásból indulnak ki.

A hanghullámok a hangforrást körülvevő közegben tovaterjednek.

A hanghullámok mechanikai rezgések.

A hangforrásból kiinduló és az azt körülvevő közegben tovaterjedő hanghullámok mechanikai rezgések.

Figyelemre méltó a következő gyakorlat: Magyarozza meg egy-egy mondattal, hogyan módosítja a "könnyű" jelző, illetve előtag a következő szavak értelmét! fém, ipar, zene, szerkezet, bor, étel, betegség, bűvár, ruha, lecke.

Ezt folytatja a következő: Válassza ki, hogy az előbbi szavakat a "könnyű" melyik ellentétpárjával szokták használni!

nehéz, komoly, erős, súlyos, szilárd, meleg

Más szemantikai gyakorlat: Figyelje meg a megadott melléknevek jelentésviszonyát! Alkosson velük rövid mondatokat, amelyekből világossá válik a szavak jelentése!

alapos	←→	felületes;	alaptalan
egészséges	←→	beteg;	egészségtelen
súlyos	←→	könnyű;	súlytalan

Egy szó különböző jelentésváltozatainak magyarázatát vagy más, azonos jelentésű szóval való helyettesítését kívánó gyakorlat:

Az üzem fiatalsága kirándulást tervez.

Apám fiatalsága nehéz volt.

Nem kétséges, hogy jelenlegi tankönyveink bevált gyakorlattípusait éppúgy fel kell használnunk az új könyvek elkészítésénél, mint más nyelvkönyvek nálunk is felhasználható feladatait. Ez utóbbiakat természetesen a mi követelményeinkhez kell alkalmazni. Ugyanakkor el kell kerülni azokat a buktatókat, hibákat, amelyek mostani tankönyveinkben fellelhetők.

Ezek után vegyük szemügyre saját nyelvkönyveink gyakorlatait!

GYAKORLATOK AZ ELSŐ FÉLÉVBEN

A szürke könyv gyakorlatai

Az első félévben jelenleg használt ötkötetes tankönyv leckéiben a gyakorlatok megszerkesztése, sorrendje azonos felépítést mutat. Az első két kötetben (a 16. leckéig bezárólag) a leckék szövege után Kiejtés címszó alatt hangképzési, hangdifferenciálási, hanglejtési és hangsúly gyakorlatokat találunk. Néhány esetben ezeket olvasási és írásgyakorlat egészíti ki. Utána következnek a tulajdonképpeni gyakorlatok. Először a tárgyalt szöveg kérdések formájában történő feldolgozása jön, majd a nyelvtani anyag ismételt bemutatása példamondatok formájában. Azután találjuk a különböző nyelvtani gyakorlatokat, végül másolás és tollbamondás zárja le a sort. (Egyes leckékben egyik vagy másik típus elmarad.)

Ami a gyakorlatok fajtáit illeti, elfogultság nélkül megállapíthatjuk: a szakirodalomban javasolt és a különféle nyelvkönyvekben található feladatok jó részét a mi könyvünk is tartalmazza. A gyakorlatok színvonala is kielégítőnek mondható, bár találhatunk - helyenként nem is kevés - sablonos, egy kaptafára készült, unalmas gyakorlatot. Igaz ugyan, hogy ezt a buktatót meg lehetőségen nehéz - ha nem lehetetlen - teljes mértékben kikerülni. De azt igen, amit például a 39. leckében találunk. A közölt 22 gyakorlat közül 11 (a 3.-tól a 23.-ig) kiegészítés. (Nem beszélve arról, hogy mindegyik úgy kezdődik: Egészítse ki . . .)

Teljesen elhibázott a 25. lecke 13. gyakorlata: "Kérdezzen a 'mennyi-re' mértékhatározói kérdőszóval!"

Ezen a nyáron nagyon meleg volt.

A műszaki egyetem új épülete már teljesen felépült.

Ezekben a mondatokban a határozószóra nem lehet kérdezni a 'mennyire' kérdőszóval.

Más gyakorlatokban egy-egy nem egészen helytálló vagy furcsának ható mondatot találunk. Például a 12. lecke 24. gyakorlatának egyik mondata:- Ahhoz az áruház... akarok menni, amelyik a téren van. -- Áruházba szoktunk menni, nem áruházhoz.

A 13. lecke 10. gyakorlatából.

- Egy nagy szótárt veszek a könyvem és a füzetem -----.

-- A mondatot névutóval kell kiegészíteni. A mondatba csak a mellé névutót tudjuk betenni, de ennek sincs sok értelme.

Egészen más jellegű a 19. lecke 21. gyakorlata. A feladat: "Az első mondat állítmányát írja be a 2. mondatba jelzőként!"

Anita új könyveket kért az anyjától.

A - - - - könyvek otthon maradtak.

Egy táskát találtam a villamoson.

A - - - - táskát a - - - - tárgyak osztályára viszem. A lecke nyelvtani anyaga a múlt idő, de felvillantja a befejezett melléknévi igenevet is. Ez utóbbinak bevonása a múlt idő mellé nem valami szerencsés, a kettőnek egy feladaton belül történő szereplése meg a hallgatók számára - a tanításnak ebben a kezdeti szakaszában különösen - zavarólag hat. Ezt csak fokozza, ha az igealak és az igenév formailag teljesen megegyezik (mint az említett példákban).

Bánjunk csinján az évszámokkal is! Egy mondat a 42. lecke 22. gyakorlatából: "Valószínű, hogy az új hajó 1968 végén indul első útjára." - A gyakorlat arról szól, hogy "most építik a világ egyik legmodernebb és legnagyobb hajóját". Lehetőleg olyan évszámokat használjunk, amelyek a könyv használatának időpontjában a valóságnak megfelelnek. Mivel tankönyveinket rövid időközönként - többnyire évenként - újranomják, helyesbítésre van lehetőség.

A bevezetésre kerülő színes nyelvkönyv gyakorlatai

Az intézet magyar szakos tanárai nagy várakozással tekintenek a már elkészült új nyelvkönyv megjelenése elé. Előreláthatólag az 1979/80-as tanévben kezdünk tanítani az új tankönyvből. Abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy a könyv megszületését végig figyelemmel kísérhettem. A szerzők talán elnézik nekem, hogy megpróbálom bemutatni az ott szereplő gyakorlatokat.

A tankönyv leginkább szembetűnő formai újdonsága, hogy színes képeket alkalmaz. Színes képeket találunk a nyelvtani anyag és az új szavak bemu-

tatásánál, az olvasmányok szövegének illusztrálására, de jócskán szerepelnek a gyakorlatokban is.

A leckék - rendszerint - az új nyelvtani jelenségekkel kezdődnek, majd az új szavak bemutatása következik. Ezután az előzőkhöz kapcsolódó nyelvtani és lexikai gyakorlatok jönnek. Az olvasmányt újabb gyakorlatok követik. Egyes leckék külön foglalkoznak az adott anyaghoz kapcsolódva az intonáció, a hangsúly és a hanglejtés kérdéseivel. Minden leckéhez munkafüzet tartozik, amely részben a tankönyvben találhatóéhoz hasonló, részben másféle gyakorlatokat tartalmaz.

Az új tankönyv gyakorlatai között megtaláljuk a jelenlegi könyv gyakorlattípusait. A színes képek számos esetben nagy segítséget adnak a hallgatóknak a jobb megértéshez, megkönnyítik a tanár munkáját is. Azoknak a fenntartásoknak az indokoltságát vagy alaptalanságát, hogy a többszinyomás elvonja, megosztja a hallgatók figyelmét, csak a tapasztalat fogja eldönteni.

A leckékben változatos lexikai, szókincsfejlesztő gyakorlatok szerepelnek. Egyszerűbbek azok, amelyek megmagyarázzák egy szó jelentését, a szót a hallgatóknak kell kitalálnia:

Ki az? Mi az?

aki épületeket épít - építész

amit az építész mérnök rajzol - terv

amivel már nagyon régen is dolgoztak az emberek - szerszám

A pontos megértést, a fogalmak tisztázását segíti elő a diák helyes választását kívánó feladat:

megváltoztatja a társadalom rendszerét = ? (forradalom, szabadságharc)

egy ország nincs idegen uralom alatt = ? (függetlenség, felszabadulás)

azé az osztályé, amely uralkodik a társadalomban = ? (politika, hatalom)

Kifejezések igékkel való helyettesítése történik a következő gyakorlatban:

vki rajzot készít vmiről - vki rajzol vmit

vki vizsgát tesz vmiből - vki vizsgál vmiből

vki munkát végez - vki dolgozik

vki beszédet tart - vki beszél

Nehezebb az a feladat, amely bizonyos szavak jelentésének magyarázatát és mondatokba foglalását kívánja meg:

professzor, tanár és tanuló

haza, ház(a) és otthon

tudás, tudós és tudomány

A beszédkészség fejlesztését szolgáló kérdések:

Mikor mondjuk azt, hogy itt az ideje valaminek?

, hogy szemünk, szájunk kíván valamit?

Ezek igényes, a hallgatók számára érdekes gyakorlatok. A szókincs fejlesztésén kívül hozzájárulnak a szóbeli és írásbeli kifejezőkészség kialakításához, fejlesztéséhez.

A könyv szerzői a nyelvi jelenségeket kezdettől fogva sokoldalúan, egymással kölcsönhatásban igyekeznek bemutatni. A 2. leckétől kezdve találunk különféle transzformációkat. A 3. lecke már különböző helyhatározókat tartalmazó mondatok alkotását kívánja meg:

Az autó kint van az utcán a ház előtt.

Vannak gyakorlatok - mint a jelenlegi tankönyvben is -, amelyek a helyes nyelvi formák vagy a megfelelő lexika kiválasztására adnak alkalmat:

-on

A villamos -en kevés ember van.

-ön

a taxira.

A pályaudvaron sok utas száll fel

a vonatra.

a hajóra.

Hasonló feladat igék kiválasztására:

lép

A kisfiú jár a sarokban.

ül

A tankönyv megvalósítja azt a követelményt, hogy a helyhatározóragokat az igekötőkkel összefüggésben tárgyaljuk. Ilyen gyakorlat a 4. leckéből:

A tanárnő bent van a tanteremben. (jön)

A tanárnő bejön a tanterembe.

A villamos fent van a hidon. (megy)

A villamos felmegy a hídra.

Megvalósul az a törekvés is, hogy a tárgyalt nyelvtani fogalmat sok példával különböző helyzetekben mutassuk be. Egyébként a helyhatározók használatát számos gyakorlat igyekszik elsajátíttatni, több pedig a helyhatározók rendszerét világítja meg.

Hol?

Honnan?

Hova?

Egy autó jön

a hid...

Pest...

Buda...

Egy lány megy

a földszint...

az ablak...

az ajtó...

A helyhatározói mellékmondatot különböző típusú feladatokkal tudjuk gyakoroltatni. Így:

a hallgató beírja a mondatokba a megfelelő rámutatószót és kötőszót;

egyszerű mondatot transzformál összetett mondattá;

egyszerű, majd összetett mondattal felel a kérdésre;

kiegészít főmondatot mellékmondatokkal.

A leckék világosan megkülönböztetik a határozói mellékmondatokat a határozókhöz kapcsolódó jelzői mellékmondatokból. A gyakorlatok tudatosítják a különbséget.

Viszonylag korán - már a 7. leckében - előkerülnek a mellérendelt összetett mondat egyszerűbb, könnyen megérthető fajtái (kapcsolatos, ellentétes és választó mondat). Az ezekkel kapcsolatos gyakorlatok semmi nehézséget nem okoznak. A problematikusabb következtető és magyarázó monda-

tok jóval később kerülnek sorra. A kettő összefüggését igyekeznek tisztázni a gyakorlatok.

(ugyanis-) Nagyon szeretünk úszni. (- ezért)

Tegnap uszodába mentünk

Tegnap uszodába mentünk, ugyanis nagyon szeretünk úszni.

Nagyon szeretünk úszni, ezért tegnap uszodába mentünk.

Sok gyakorlat foglalkozik a birtokviszonnyal. A birtokos jelző és a Kinek van...? szerkezet összekapcsolása történik meg a következő kérdésekben:

Kinek vannak barátai vidéken?

Kinek a barátai vidékiek?

Hasonló átalakítást kívánó feladat:

Nekem vannak tollaim. (színes)

Az én tollaim színesek.

Birtokos szerkezet bővítése új birtokossal:

A palota romjai Visegrádon vannak. (Mátyás király)

Mátyás király palotájának a romjai Visegrádon vannak.

Birtokos szerkezet bővítése új birtokkal:

Mátyás király palotája Visegrádon van. (romok)

Mátyás király palotájának a romjai Visegrádon vannak.

A tárgy használatát összeköti a tárgyi mellékmondat:

Mit kér Péter? (a cigarettát; a cigaretta a dobozban van)

Péter a cigarettát kéri.

Péter azt kéri, ami a dobozban van.

A tárgyi mellékmondatban fontos szerepet kap a függő beszéd.

Különböző variációk:

Péter azt kérdezi: "Szereted a zenét?"

Szereted a zenét? -- kérdezi Péter.

Péter azt kérdezi, hogy szeretem-e a zenét.

A felszólító mód tanításánál kibővíti a tanultakat:

Mit mond a férj a feleségének?

(A felesége jó vacsorát főz a vendégeknek.)

A férj azt mondja a feleségének, hogy főzzön egy jó vacsorát a vendégeknek.

Az alany és a határozó felcserélése történik meg a következő gyakorlatban:

A portás Annával beszélget.

Anna a portással beszélget.

Ennek másik változatában a ragozott igealak számban és személyben megváltozik:

Péter velünk sétál a folyó partján.

Péterrel sétálunk a folyó partján.

Különböző időhatározók használatát gyakorló feladat:

Nem értettem egy feladatot. A barátom

magyarázta.

egy fél órát
egy fél óra alatt

Nem értettem egy feladatot. A barátom

megmagyarázta.

2 óra alatt

2 óra óta

Ezt a leckét

megtanulom.

Az időhatározó gyakorlása az igeidő megváltoztatásával:

Öt évvel ezelőtt fejeztem be az egyetemet. (Öt év múlva)

Öt év múlva fogom befejezni az egyetemet.

Régen ezen a földön csak búzát termesztettek. (Most)

Most ezen a földön csak búzát termesztenek.

Több gyakorlat anyaga a célhatározói mellékmondat:

Futballozni mentek a sportpályára.

Azért mentek a sportpályára, hogy futballozzatok.

Célhatározói mellékmondat szerkesztése kérdések és megadott szavak alapján:

Miért halasztották el az előadást 4 órától 6 órára?

(több, ember, meghallgat)

Azért halasztották el az előadást 4 órától 6 órára, hogy több ember meghallgassa.

Mondatátalakítás felszólító módot vonzó főmondatlall:

Nem nyitom ki az ajtót.

A nagymama arra kért, hogy ne nyissam ki az ajtót.

Ok- és célhatározói mellékmondat szerkesztése egyszerű mondatokból:

Pihenni akarunk. Hazamegyünk.

Azért megyünk haza, mert pihenni akarunk.

, hogy pihenjünk.

Főmondat kiegészítése ok- és célhatározói mellékmondatlall:

Azért kell ismernünk a közlekedési szabályokat, mert

, hogy

Sokszor problémát okoz a ható ige használata. A gyakorlatok megkönnyítik a megértését, példát mutatnak a használatára:

A téli szünetben sok szabad időnk volt, sokat lehetett játszani.

, sokat játszhattunk.

Meg szabad nézmem a könyvedet?

Megnézhetem a könyvedet?

Ható igék képzése és használata a mondatban:

Holnap sok időm lesz, (eljön; te) hozzám.

Holnap sok időm lesz, eljöhetsz hozzám.

A mély vízbe csak azok (ugrik), akik jól tudnak úszni.

A mély vízbe csak azok ugorhatnak, akik jól tudnak úszni.

A ható igék felszólító módja:

Péter azért vizsgázott francia nyelvből, hogy tudjon tolmácsolni.

, hogy tolmácsolhasson.

Az igenevek tanítása után összefoglaló jellegű a következő gyakorlat, amelyben igékkel és igenevekkel kell kiegészíteni a szöveget:

Megvizsgál... egy néhány nappal ezelőtt nála jár... beteget az orvos így szólt:

-- Látom, hogy már nagyon szépen gyógy...

-- Igen, mert mindent úgy csináltam, ahogy a gyógyszer üvegére volt ír... -- felelte a gyorsan gyógyul... beteg .

-- És mi volt felír... az üvegre? -- kérdezte az orvos.

-- "Az üveget sötét helyen és jól bezár... kell tart... ."

A közölt példák mutatják, hogy a színes könyv gyakorlatai a célnak megfelelnek, jól szolgálják a begyakorlást, a tanultak alkalmazását. A könyv szerzői a bevált fajtákat átveszik a szürke könyvből, de számos hasznos, új típusú gyakorlatot hoznak.

GYAKORLATOK A MÁSODIK FÉLÉVBEN

A jelenlegi tankönyvek gyakorlatai

A második félévben oktatásunk jellege megváltozik, megkezdődik a szakirányú nyelvtanítás. Ebben a szakaszban bizonyos mértékig a gyakorlatok is megváltoznak, összetettebbekké, bonyolultabbakká válnak. Ez nem azt jelenti, hogy ekkor már nem alkalmazunk olyan gyakorlatokat, mint korábban, de több ismeret birtokában ezek a gyakorlatok is általánosabbak, átfogóbbak lesznek.

Tankönyveink gyakorlatai lényegében megfelelnek a követelményeknek. Mint ahogy a leckék szövege A - B - C részekre oszlik, úgy a gyakorlatoknál is megtalálható ez a hármas felosztás, utánuk összefoglaló gyakorlatok következnek. A szöveghez kapcsolódó gyakorlatok itt is a nyelvtani feladatok között szerepelnek. Megtalálhatjuk a szöveget feldolgozó kérdéseket. Érdekes módon a szómagyarázat a gyakorlatok között szerepel. Majdnem minden lecke után van tollbmondás itt is, de az utolsóknál már hallás után feldolgozandó szöveget és ahhoz kapcsolódó feladatokat találunk. Számos esetben itt is fenyeget az egyhangúság, az unalom, a sablon veszélye. Sok a teljesen azonos típusú gyakorlat.

Fontos az időrend betartása. A gyakorlat nem előzheti meg a megfelelő nyelvtani anyag tárgyalását. Az orvosi szakirány 6. lecke 24. gyakorlata összetett mondatok szerkesztését kívánja meg egyszerű mondat és mellérendelő kötőszók felhasználásával, ugyanakkor a mellérendelő mondatokat a következő, a 7. lecke tárgyalja.

Nem adható - legalábbis önálló feldolgozásra nem - olyan gyakorlat, amelyet a hallgatónak addigi ismeretei alapján nem tudhat megoldani. Az orvosi szakirány 6. lecke 17. gyakorlat: Figyelje meg az aláhúzott szavak különböző jelentését! Feleljen a kérdésekre!

Ali gyakran eljár magyar barátaihoz.

Hogyan jár el az agronómus, ha nem megfelelő a talaj?

A hallgatók az eljár igét csak konkrét értelemben ismerik, átvitt értelemben nem. Ha a tanár előzőleg megmagyarázza a szó jelentését, ám legyen, de anélkül a hallgató képtelen megoldani a feladatot (még akkor is, ha ismeri az eljárás szót).

Kerüljük a mesterkéeltséget, a furcsa, szokatlan, ritkán használt mondatokat! A mérnöki szakirány 3. lecke 10. gyakorlatának példamondata:

Mekkora cipőre van önnek szüksége?

Akkora cipőre van szükségem, amekkora lábam van.

Hasonló kérdések:

Mekkora fák vannak a parkban?

Mekkora házban lakik ön? -- stb.

A kívánt nyelvtani struktúra felhasználása sok esetben furcsa mondatművekhez vezet. Nincs értelme ilyeneket alkalmazni a nyelvi jelenség mindenáron való bemutatása, gyakorlása érdekében.

Ne használjunk kétes értékű, pedagógiai szempontból helytelen mondatokat! A mérnöki szakirány 5. lecke 17. gyakorlata:

Hibásan állítottad fel az egyenletet, ezért nincs megoldás.

Hova szokták állítani a rossz gyereket?

A felelet itt - gondolom -: a sarokba.

El kell kerülnünk az anakronizmust. Az orvosi szakirány 2. lecke 26. gyakorlata: "Tíz-húsz év múlva az ember eljuthat idegen égitestekre is." Az 5. lecke 16. gyakorlata: "Az ön feltevése szerint mikor sikerülhet az embernek idegen égitestre lépnie?" -- Ilyen kérdések az ember Holdra lépése után mintegy tíz évvel nem járulnak hozzá a könyv hitelének erősítéséhez. A hallgatók rendszerint szóvá is teszik.

Hasonló időszerűtlenségek jócskán előfordulnak. Például: Az orvosi szakirány 5. lecke 10. gyakorlata:

A munkások 1968 végére felépítik az új utat.

Általában jobban kell ügyelni a pontosságra. Az orvosi szakirány 6. lecke 29. gyakorlat: "Körülbelül 45 millió négyzetkilométernyi területet borított 1000 méternél is vastagabban a jég. "Két lappal később: "A jéggel borított terület nagysága körülbelül 55 millió négyzetkilométer volt." -- Kis figyelemmel ilyen pontatlanságok elkerülhetők.

A jelenleg használt tankönyv gyakorlatainak további vizsgálata helyett részletesebben kell szólnunk közvetlen feladatainkról, elképzeléseinkről.

Milyen gyakorlatok legyenek megírásra kerülő,
új szakirányú tankönyveinkben?

A jó, bevált gyakorlattípusokat természetesen a továbbiakban is alkalmazni kell, de több újfajta, változatos típusú, érdekes gyakorlatra van szükség. Célszerű elválasztani a tematikus, beszéd- és íráskészség-fejlesztő gyakorlatokat a kimondottan nyelvtani feladatoktól. Kezdjük az előbbivel!

A második félévben a diákok már önállóan keresik ki az új szöveg ismeretlen szavait. Szómagyarázatokra azonban ezután is szükség van, ezek a nyelvi kultúra fejlesztését szolgálják. Szükségesek azok a gyakorlatok, amelyek az új szavaknak különböző szövegek környezetben való alkalmazását kívánják meg, ezek az egyszerű behelyettesítésektől önálló, új mondatalkotásig terjedhetnek.

Feladatnak adhatjuk szómagyarázatok készítését is. Itt természetesen csak ismert szavak jöhetnek számításba, mint híd, mérnök, gyógyszer stb., vagy szaktárgyi órákon tanult fogalmak, mint halmazállapotváltozás, nehézségi erő, anyagcsere. Ha ezt írásbeli feladatnak adjuk, célszerű az előzetes megbeszélés. Ennek a gyakorlatnak a fordítottja, hogy bizonyos fogalmakat egyszerűen körülírunk, és a diákok találják ki a szó jelentését. A gyakorlatot találós kérdés formájában is feladhatjuk. Ha a szavakat megfelelő sorrendbe rakjuk, a kezdőbetűket összeolvasva egy tárgy, fogalom vagy híres ember nevét kapjuk. Hasonló feladatok a színes könyvben is találhatóak.

Hallgatóinknál sokszor félreértést okoznak bizonyos hasonló hangalakú vagy rokon jelentésű szavak. Ezek megértésére is használunk szómagyarázó gyakorlatokat! Ilyenekre gondolok:

alkatrész	-- alkotórész
felfedez	-- feltalál
változás	-- változat
magyarázat	-- következtetés -- bizonyítás stb.

A szavak jobb megértését, a régebben tanultak felelevenítését szolgálja ellentétes jelentésű vagy egymást kiegészítő szavak keresése és a velük való mondatalkotás. Ezt többnyire csak az első félévben alkalmazzuk egyszerű szavakkal, de sikerrel végeztethetjük a tanítás későbbi szakaszában is. Ilyen szavak lehetnek: bekapcsol, ferde, gyakorlati, hullámhegy, kicsinyítés, melegít, vízszintes. A feladatot úgy is megoldhatjuk, hogy az ellentétes jelentésű szó mondatba helyezését kívánjuk a mondat értelmének megváltoztatása nélkül. Pl.: A még befejezetlen kísérlet jó eredményeket ígér. A még nem befejezett kísérlet jó eredményeket ígér. Átalakíthatjuk összetett mondatra is: A kísérlet, amelyet még nem fejeztünk be, jó eredményeket ígér.

A jobb megértést segíti elő az a gyakorlat, amely azt kívánja, hogy megadott szavak más-más jelentésével alkossanak mondatokat a diákok (pl. elem, érték, határ, sugár, tér, törzs).

Adhatjuk feladatnak hasonló jelentésű szavak gyűjtését (pl. vmi keletkezik, vmi összefügg vmivel, vki megállapít vmit, gépkocsi, idegen), és ezekkel szövegben előforduló szavak helyettesítését is végeztethetjük.

A szócsaládokat a jelenleginél nagyobb mértékben felhasználhatjuk hallgatóink szókincsének fejlesztésére. Ha egy szóhoz közöljük a belőle képzett fontosabb szavakat, a diákok szókészlete jelentősen bővül, és analógiás példák felhasználásával ők maguk is képesek lesznek a képzett szavak felismerésére, szükség esetén önálló képzésre. Ezt az eljárást természetesen módjával kell alkalmazni, egyáltalán nincs szükség valamennyi képzési lehetőség bemutatására. Az új tankönyv a szóalkotásnak a jelenleginél - feltehetően -

nagyobb teret biztosít, így alkalom nyílik ezeknek gyakorlatokban történő fel-
dolgozására is. Egy-egy szócsalád tagjainak magyarázata, értelmezése jól
elősegíti a megértést, az alkalmazási készség fejlesztését.

A szókincs bővítését szolgálják a szóösszetételek is. Ezeket addig nem-
igen használtuk fel. A hallgatók nap mint nap találkoznak különböző összeté-
telekkel. Esetenként maguk is megpróbálnak összetételeket alkotni. A mű-
egyetemi tankönyvben találunk ilyen jellegű feladatokat. Pl.: A megadott ösz-
szetett szó elő- és utótagjából alkosson újabb összetett szavakat! Magyarázza
meg az új szavak jelentését, és foglalja mondatokba őket:

napfény
napsugár   fényforrás

A gyűjtőmunka is alkalmas a szókincs fejlesztésére. A legkülönbözőbb
fogalmi körökbe tartozó szavak gyűjtését kívánhatjuk meg. Hogy érdekesebb
legyen, az összegyűjtött szavakkal más feladatot is adhatunk. Pl.: Sorolja fel,
milyen közlekedési eszközöket ismer! Csoportosítsa őket aszerint, hogy tö-
megközlekedési eszközök-e vagy sem! Magyarázza meg, mit nevezünk tömeg-
közlekedési eszköznek! -- Társalgáskor jó hasznát vehetjük ezeknek a gyűjté-
seknek. A gyűjtőmunka más esetben lehet alaki jellegű. Mondjuk a hallgatók
-u, -ü végű mellékneveket gyűjtenek, és különböző szavakat tesznek eléjük.
Pl.: vonalú: egyeses vonalú, görbe vonalú, szaggatott vonalú.

A gyakorlatok egy része közvetlenül kapcsolódik a szöveghez. Jelenlegi
tankönyveinkben minden lecke után találunk egy gyakorlatot, amely a szövegre
vonatkozó kérdéseket tartalmazza. Ennek az a legnagyobb hibája, hogy szoro-
san tapad a szöveg mondataihoz, kifejezéseéhez, csak reprodukáltat, szinte
semmi önállóságot nem kíván. A második félév elején még hagyján, de a to-
vábbiakban feltétlenül szükségesek olyan kérdések, amelyek a szöveg monda-
nivalóját, gondolatait tudakolják, és tág teret biztosítanak a diákok önálló
mondatalkotásának. Feladatokat adhatunk a szövegek mondatainak, nehezebb
szerkezeteinek különféle átalakítására, egyszerűsítésére is.

Fontos diákjainkat megtanítani vázlatkészítésre. Egyszerűbb vázlatokat
már az első félévben készítették. Most tovább kell fejleszteni a tanultakat.
A vázlat különböző terjedelmű lehet, vonatkozhat minden fontos gondolatra,
vonatkozhat nagyobb összefüggésekre. Megkívánhatjuk a vázlatpontoknak hosz-
szabb - rövidebb mondatokba foglalását, máskor csak vezérszavakat. A hall-
gatók lényegkiválasztó készségének kialakítására, fejlesztésére adhatunk
olyan feladatokat, hogy húzzák alá a szövegben mindazt, amit fontosnak tar-
tanak, vagy írják ki belőle a kulcsszavakat.

Bizonyos szövegátalakításokat is csináltathatunk. Így a szöveget párbe-
széddé alakíthatjuk át, vagy az olvasmány témájáról beszámolót kérünk új-
ságcikk, rádióriport vagy előadás formájában. Megkérdezhetjük, mi tesz egy
szöveget tudományos jellegűvé, komollyá, vidámmá, vagy hogyan, milyen
szavakkal jellemezhetjük a betegséget, a környezetszennyeződést, az úrkuta-
tást?

Jók azok a kérdések, amelyek a szöveghez kapcsolódva a hallgató önálló
kifejezőkészségének fejlesztését segítik. Ilyen gyakorlat a jelenlegi mérnöki

szakirányú tankönyvben: Milyen utasításokat adhat a földi irányító központ az űrsétára készülő űrhajósnak? Soroljon fel 8-10 ilyen utasítást! (A feladat nehézsége miatt előzetes megbeszélés szükséges.)

Más kérdések kissé lazábban kapcsolódnak az olvasmányhoz: Miért nem sima a járművek kerekén a gumi felülete? Miért kell csökkenteni a súrlódást olajjal? Hol találkozunk szennyeződésekkel? -- Egyes kérdések nem a szöveghez kapcsolódnak, hanem szaktárgyban tanult vagy egyébként ismert jelenségre: Milyen összefüggés van a gázok térfogata és hőmérséklete között?

Gyakorlatként szerepelhet a tankönyvben rövid, összefüggő szöveg is. Ehhez ugyanolyan feladatok tartozhatnak, mint az olvasmány szövegéhez, tehát vázlatkészítés, kulcsszavak keresése, kérdésalkotás, feleletek kérdésekre, rokon értelmű szavak gyűjtése, behelyettesítések, szövegátalakítás, stílusvizsgálat. Az ilyen gyakorlatot jól fel tudjuk használni a hallgatók beszéd-készségének fejlesztésére is. A gyakorlatot úgy is feldolgozhatjuk, hogy a tanár felolvassa a szöveget, a hallgatók nem nézik. A téma megbeszélése ezután következhet.

Szöbéli és írásbeli feladatnak egyaránt adható: híres emberek rövid, 3-4 mondatos jellemzése; vagy hasonló terjedelemben ismeretles olyan témákról, mint a párolgás, az üvegházi növények, a hidak, a korszerű táplálkozás. Természetesen ilyen és hasonló témák részletes megbeszélésére, feldolgozására is lehetőség adódik. Ebben az esetben vázlatot is adhatunk, vagy a hallgatók készítenek hozzá vázlatot.

Amint látjuk, sok különböző fajta gyakorlattípus áll rendelkezésünkre a lecke szövegéhez kapcsolódva. Ezek közül a feladatok közül minden esetben azokat választjuk ki, amelyeket az adott anyaghoz a legalkalmasabbnak tartunk, kiegészítve egy-egy-tréfás feladattal, rejtvénnnyel. Gyakran a tematikus feladat nem választható el a nyelvtani feladattól. A nyelvtan, a nyelvhelyesség szempontja egyébként mindig jelen van, bármi legyen is a gyakorlat típusa.

A hallgatók a tanítás első időszakában nyelvtanból megtanulják azokat a nyelvi szerkezeteket, amelyek a szaktárgyi oktatás megkezdéséhez elengedhetetlenül szükségesek. Megfelelő begyakorlásra, rögzítésre, a tanultak önálló alkalmazására már az idő rövidege miatt is kevés lehetőség adódik. Ezért feltétlenül szükség van arra, hogy a kezdő szakasz nyelvtanának ébrentartására, elmélyítésére minden leckéhez néhány ismétlő gyakorlatot beiktassunk. Az új tankönyv - gondolom - átismételteti és koncentrikusan bővíti a tanult anyag fontosabb (nehezebb) elemeit. Ezzel összhangban kell megadnunk az ismétlő gyakorlatokat. Ilyen feladatok: mondatátalakítás az alany személyének megváltoztatásával; átalakítás egyes számról többes számra és fordítva; mondatrészek cseréje, bővítése, hangsúlyozása, tagadása; ugyanaz a mondat állító, tagadó és kérdő alakban; mondatalkotás több oszlopban felsorolt elemekből; szöveg időviszonyának megváltoztatása; kérdés-felelet párok készítése megadott szavakból; ellentétes értelmű mondatok alkotása; kiegészítés különböző végződésekkel, szavakkal; különféle transzformálások.

A nyelvtani gyakorlatok nagy része az új anyaghoz kapcsolódik. Idetartoznak az egyszerű és az összetett mondat szerkezeti felépítésére vonatkozó

gyakorlatok. Ezt megoldhatjuk kérdések segítségével, alkalmazhatunk egyszerű rajzos ábrázolást. A lényeg az, hogy a diák világosan felismerje a mondatok, mondatrészek összefüggéseit. (Mi tartozik mihez és miért?) A mondatrészekre való kérdezés lehetőséget nyújt arra, hogy kérdések segítségével új mondatokat alkossunk. Pl.:

A fiú a barátjával beszélget.

Kivel beszélget a fiú?

A fiú   velem   beszélget.

                  valakivel

                  önnel

                  senkivel sem

a szomszédjának az ismerősével

                  azzal   , akit te is ismersz.

                  azzal a tanárral   , aki a másik csoportban tanít.

A transzformáció szerepe is megváltozik, elsősorban az igeneves átalakítások kapcsán. Mint ahogy az első félévben csináljuk, a transzformáció történhet két mondat egy mondatra történő átalakításával, vagy az igeneves szerkezetet tartalmazó mondatot alakítjuk át két egyszerű mondatra. A feladat megkönnyítésére eleinte a két egyszerű mondatból először összetett mondatot alkotunk, csak azután következnek az igeneves transzformációk. Pl.:

A molekulában atomok vannak. Az atomok egymáshoz kapcsolódnak.

Az atomok, amelyek a molekulában vannak, egymáshoz kapcsolódnak.

A molekulában levő atomok egymáshoz kapcsolódnak.

Olyan igeneves szerkezetté való átalakításokat is megkívárhathatunk, amelyekben a megadott mondatot különböző mondatokká lehet átalakítani kérdések segítségével. Pl.: vki előadást tart

A tudós előadást tart.

Melyik tudós utazik a jövő héten külföldre?

Az előadást tartó tudós utazik a jövő héten külföldre.

Melyik előadás szól az úrkutatásról?

A tudós által tartott előadás szól az úrkutatásról.

A feladatot másképpen is megoldhatjuk. Megadott szavakból kell igeneves szerkezetet tartalmazó egyszerű mondatot alkotni, majd átalakítani összetett mondatra. Pl.:

előadás, kémia, és fizika, határterület, mozog, jelenség, foglalkozik

Az előadás a kémia és a fizika határterületén mozgó jelenségekkel foglalkozik.

Az előadás azokkal a jelenségekkel foglalkozik, amelyek a kémia és a fizika határterületén mozognak.

Az ige és a belőle képzett -ás, -és végű főnév jó transzformációs lehetőséget nyújt. Pl.:

A test gyorsul. Ezt külső erő okozza.

A test gyorsulását külső erő okozza.

Megadhatjuk az igét és a belőle képzett főnevet. A feladat ugyanannak a mondanivalónak többféle kifejezése. Pl.: szállít, szállítás

Az árut teherautón szállítják.

Az áru szállítása teherautón történik.

Számos gyakorlatfajtát kínál az összetett mondatok tanítása. Megadhatunk mellérendelő mondatokat, a megfelelő kötőszóval való kiegészítést a hallgatónak kell elvégeznie. Ez történhet úgy, hogy három megadott kötőszóból a diák választja ki a megfelelőt, más esetben a diáknak kell kitalálnia az odaillőt. Vagy: csak az egyik mondatot és a kötőszót adjuk meg, a másik mondatot a hallgató alkotja. A kötőszó-használat gyakorlására közölhetünk egy rövid szöveget mellérendelő mondatokkal. A feladat: a kötőszók helyettesítése hasonló funkciójú kötőszóval. Félreértést okozhatnak azok a kötőszók, amelyek többféle szerepet tölthetnek be, így a "pedig". Ennek a tisztázására olyan mondatokat kell megadnunk, amelyeknél világosan kitéjük a különböző használat. Pl.:

Én tanultam, a barátom - - - - zenét hallgatott.

A vizsgája jól sikerült, - - - - keveset tanult.

Alárendelő összetett mondatok alkotása nem új dolog tanítványainknak, hiszen a mondatrészek transzformálása során már foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Ami új: az egész rendszerbe foglalása, a rámutatószó és a kötőszó összefüggése. Itt is igen sok gyakorlattípust alkalmazhatunk. A legegyszerűbb: megadjuk a mondatokat, a diákoknak kell azokat rámutatószóval és kötőszóval kiegészíteniük. Egy másik megoldás az, hogy külön oszlopban soroljuk fel a fő- és mellékmondatokat. A feladat a megfelelő összetett mondat összeállítása. Harmadik variáció: megadjuk a főmondatot és a kötőszót, mellékmondattal kell azt kiegészíteni. Ennek a fordítottja: mellékmondathoz kell főmondatot alkotni.

Gondot kell fordítanunk arra, hogy a hallgatók világosan megértsék és meg tudják különböztetni az egymással könnyen összetéveszthető mondatfajtákat, így a következtető és a magyarázó mondatokat, valamint az okhatározói mellékmondatot. Végeztethetünk ilyen átalakításokat.

Rossz idő volt, ezért nem mentünk kirándulni.

Nem mentünk kirándulni, ugyanis rossz idő volt.

Nem mentünk kirándulni, mert rossz idő volt.

Jók azok a gyakorlatok, amelyek a vonatkozó névmási kötőszó különböző ragokkal ellátott alakjait kívánják meg:

Azt a filmet láttam, amely... a buvárok munkájáról szól.

, amely... a barátom is megnézett.

, amely... sokat beszéltek a barátaim.

, amely... a szereplői nem színészek voltak.

A különböző tagmondatokkal történő kiegészítés lehetőséget nyújt az azonos mondathoz kapcsolódó mellé- és alárendelő mondatok gyakorlására:

A kutatók befejezik a kísérletet, és

, de

, vagy

, ugyanis

, mert

, hogy

, amikor
, amelyet
, amelyről
, amelynek a

Úgy is megkívánhatjuk a mondatalkotást, hogy a rámutatószót és a kötőszót adjuk meg, valamint a főmondat állítmányát képező igét:

(Azt) (bebizonyít), hogy - - - - -
, amely(...) - - - - -
(Arról) - - - - - (megállapít), hogy - - - - -
, ami(...) - - - - -

A tárgyi mellékmondat tanítása módot ad a függő beszéd különböző formáinak gyakorlására. Feladatokat adhatunk a szó szerinti és a tárgyi mellékmondat alakjában történő idézésekre, átalakításokra, az idéző mondat és az idézet sorrendjére. Megadhatunk kérdő mondatokat, amelyeket főmondat hozzáadásával kell átalakítani függő kérdésekké. Ilyen típusú gyakorlatokat a színes könyvben is találhatunk.

Feladatokat kell adnunk azoknak a ritkábban előforduló kötőszóknak a gyakorlására (ahelyett, hogy; anélkül, hogy; mintha), amelyek után feltételes módot használunk:

Megoldottam a feladatot anélkül, hogy - - - - - (vki segít)
, hogy - - - - - (bonyolult számításokat végez)

A feltételes mellékmondat tanításánál - a ha kötőszó használatánál - a gyakorlatokban is tisztázni kell a valóság, a lehetőség, a lehetetlen nyelvi kifejezésének eszközeit. Az ismétlő gyakorlatok ebben a leckében - természetesen - a feltételes mód felelevenítésére szolgálnak.

Sokszor problémát okoz az okhatározói és a célhatározói mellékmondat. Az a tapasztalat, hogy a hallgatók szívesen használják az okhatározói mondatot, akkor is, ha nem szükséges, a mert kötőszó alkalmazása nagyon kényelmes számukra. Ugyanakkor a célhatározói mondatot a lehetőség szerint kerüljük a mellékmondatban használandó felszólító mód miatt. Az első félév gyakorlatai jó alapot nyújtanak a különbség érzékeltetésére, ezt kell továbbfejlesztelnünk, elmélyítenünk.

Itt van lehetőség azoknak a szerkezeteknek a gyakorlására, amelyek felszólító módot vonzanak:

szükséges ahhoz, hogy	szükség van arra, hogy
elég ahhoz, hogy	alkalmas arra, hogy
hozzáfog ahhoz, hogy	arra kér, hogy
kedve van ahhoz, hogy	arra vár, hogy stb.

A diákok maguk is szerkeszthetnek mondatokat ilyen struktúrákkal, máskor csak a főmondatot adjuk meg, a feladat a kiegészítés. Itt is célszerű a felszólító mód előzetes átismétlése és ahhoz kapcsolódó gyakorlatok beiktatása.

Vonzatos igék, kifejezések gyakorlására egyszerű és összetett mondatokat készíttethetünk. Pl.: vki foglalkozik vmivel

A kutatók új technikai eljárás kidolgozásával foglalkoznak.

A kutatók azzal foglalkoznak, hogy új technikai eljárást dolgozzanak ki. Az összetett mondatok tárgyalásánál szükség van néhány olyan gyakorlatra, amellyel a mondatközi vessző használatát gyakoroltatjuk. Megadhatunk mondatokat, a hallgatók feladata a vesszők kitétele.

Felvetődik az a kérdés is, hogy a tankönyv hány gyakorlatot közöljön. Gondolom, hogy határozott számot megadni felesleges; ez mindenekelőtt az anyag természetétől, a megvalósítandó célkitűzéstől függ. Általában 6-8 tematikus és 10-12 nyelvtani gyakorlat elégnek látszik, ehhez járulhat 3-4 ismétlődő feladat. A nagyobb számú gyakorlat a tanár számára választási lehetőséget biztosít. Hallgatóink képességét, tudását ismerve különböző nehézségi fokú gyakorlatokat adhatunk a jóknak és a gyengéknek házi feladatul.

A megfelelő gyakorlatok céltudatos felhasználása nagymértékben megkönnyíti a diák munkáját, és segíti a tanár oktató tevékenységét. Ezért van szükség különböző típusú, érdekes gyakorlatokra.

IRODALOM

1. Elméleti irodalom

1. Allen and Corder: Techniques in Applied Linguistics London Oxford University Press 1974.
2. Boy: Formes structurales du français Librairie Hachette et Larousse Paris 1971.
3. Dessantes: Recherche linguistique et enseignement Éditions Ducolot Gembloux 1971.
4. Etmekjian: Pattern Drills in Language Teaching—University of London Press 1967.
5. Fésüs: Új módszerek a nyelvtanításban és a nyelvtanulásban. A TIT Győr-Sopron megyei szervezetének kiadványa Győr, 1968.
6. Galisson: L'apprentissage systématique du vocabulaire Librairie Hachette et Larousse Paris 1970.
7. Galisson: Inventaire thématique et syntagmatique du français Librairie Hachette et Larousse Paris 1971.
8. Girard: Linguistique appliquée et didactique des langues Seconde édition Armand Colin-Longman Paris 1972.
9. Hadas: A nyelvi tudásszint tesztelésének elméleti és gyakorlati kérdései Modern nyelvoktatás 1975. I.
10. Nagy: Nyelvhelyességi gyakorlatok A Magyar Nyelvért és Kultúráért 1971.1. sz.
11. Róquoddat: Les exercices structuraux Librairie Hachette et Larousse Paris 1972.

2. Nyelvkönyvek, gyakorlat-gyűjtemények

angol:

1. Báti - Véges: Angol nyelvkönyv I. Nyolcadik kiadás Tankönyvkiadó, Bp. 1973.
2. Buday - Jakabfy: Angol nyelvkönyvek a gimnáziumok I-IV. osztályai számára Tankönyvkiadó, Bp. 1969-1972.

3. Cundlin: Present Day English Book 1. Fourth edition 1972. University of
Book 2. Fifth edition 1972. London Press
Book 3. Third edition 1970.

francia:

4. Bodány: Francia nyelvkönyv a gimnáziumok III. osztálya számára Tankönyvkiadó,
Bp. 1969-71.
5. Gergelyi - Dési - Serény: Francia nyelvkönyv II. Tankönyvkiadó, Bp. 1973.
6. Gergelyi - Nagyajtósi: Francia nyelvkönyv a gimnáziumok I. osztálya számára
7. Győri: Francia nyelvkönyv II. Második kiadás Tankönyvkiadó, Bp. 1964.
8. Mauger: Cours de langue et de civilisation francaises I-II. Librairie Hachette Paris
1961.
9. Nagyajtósi: Francia nyelvkönyv a gimnáziumok II. osztálya számára
10. Radouant: Exercices sur la grammaire française Librairie Hachette Paris 1924.
11. Serény - Kaposiné - Gergelyi: Francia nyelvkönyv I. Tankönyvkiadó, Bp. 1972.
12. Somorjai: Francia nyelvkönyv I. Negyedik kiadás Tankönyvkiadó, Bp. 1966.

magyar:

13. Czira - Kiss - Marótiné: A NEI mérnöki szakirányú hallgatóinak magyar nyelv-
könyve I-III. Tankönyvkiadó, Bp. 1976.
14. Deák - Andrásy - Horváth - Kissné - Lilienberg - Uhrman: A NEI hallgatóinak
magyar nyelvkönyve I-V. kötet Tankönyvkiadó,
Bp. 1976.
15. Donga - Kovácsné: Gyakorlatok a "Tudományok magyarul" c. jegyzet tanulásához
Tankönyvkiadó, Bp. 1967.
16. Erdős - Hoschke - Prileszky: A NEI orvosi szakirányú hallgatóinak magyar nyelv-
könyve I-III. Tankönyvkiadó, Bp. 1976.
17. Kigyóssy Edit: Magyar nyelv a műszaki egyetemek és főiskolák külföldi hallgató
számára I-II. kötet Tankönyvkiadó, Bp. 1970-72.
18. Kigyóssy Edit: Műszaki szövegek és magyar nyelvi gyakorlatok II. éves külföldi
hallgatók számára Tankönyvkiadó, Bp. 1973.
19. Kovács Ferencné: Gyakorlatok a kezdő tanfolyam anyagához Tankönyvkiadó, Bp.
1967.
20. Uhrman - Kozma - Prileszky - Ruszinyák - Erdős: Színes nyelvkönyv (kézirat)

német:

21. Vajda - Fürst: Német nyelvkönyv I. Hatodik kiadás Tankönyvkiadó, Bp. 1965.

orosz:

22. Fenyvesi - Konyeva - Kosaras Szerdahelyi - Szajkó - Lesetárné - Szerdahelyi:
Orosz nyelvkönyvek a gimnáziumok I-IV. osztályai
számára Tankönyvkiadó, Bp. 1969-1972.
23. Suara - Szabó: Orosz nyelvkönyv I. Hatodik kiadás Tankönyvkiadó, Bp. 1964.

spanyol:

24. Geréb - Király: Spanyol nyelvkönyvek a gimnáziumok I-II. osztályai számára
Tankönyvkiadó, Bp. 1975.
25. Király: Spanyol nyelvkönyv Hetedik kiadás Tankönyvkiadó, Bp. 1974.

МЕСТО И РОЛЬ УПРАЖНЕНИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ВЕНГЕРСКОГО ЯЗЫКА В МПИ

Ижеф Секей, старший преподаватель института, зам. заведующего спецгруппой преподавателей венгерского языка (II)

(Резюме)

Доклад даёт короткий отчёт о том, как и с какой целью пользуются разными упражнениями в преподавании иностранных языков. Автор показывает упражнения разных видов, находящиеся в методической литературе, и цитирует важные точки зрения методики по теме. Автор анализирует упражнения учебников разных школ и курсов и учебников по венгерскому языку Института. Информирован об упражнениях нового т.н. "Цветного учебника" по венгерскому языку. Наконец автор обращает внимание на то, какие упражнения должны быть в учебниках по профессиональному языку.

DER PLATZ, DIE ROLLE UND BEDEUTUNG DER ÜBUNGEN IN UNSEREM SPRACHUNTERRICHT

Josef Székely Dozent, stellvertretender Leiter
der Sektion II. für ungarische Sprache

(Resumee)

In der Arbeit werden die Zielstellung und die Verwendung der Übungen im Sprachunterricht zusammengefaßt. Der Verfasser legt die wichtigsten Festlegungen der Fachliteratur und die Übungstypen der methodischen Werke auf diesem Gebiet dar. Auch die Übungen der Sprachbücher der verschiedenen Schulen und Lehrgänge werden untersucht und die für unsere Zielstellung Nötigen bestimmt. Anschließend werden die Übungstypen des Lehrbuches an unserem Institut ausführlich analysiert und die Möglichkeiten sowie die verschiedenen Methoden der Verwendung durch viele Beispiele vorgestellt. Die Arbeit informiert auch über die Art und Weise der Übungsfolgen des sog. "bunten Lehrbuchs", das im Studienjahr 1979/80 eingeführt wird. Schließlich beschäftigt sich der Autor mit den Problemen, welche Arten der Übungen die zukünftigen fachbezogenen Sprachbücher umfassen sollen.

Die Auswahl der entsprechenden Übungen und deren zielgerichtete Verwendung erleichtern für die Studenten die Aneignung der Sprache und die Unterrichtstätigkeit des Lehrers. Die Arbeit hat das Ziel, die Probleme auf dem genannten Gebiet zu zeigen.

PLACE, ROLE AND SIGNIFICANCE OF EXERCISES
IN OUR WAY OF TEACHING HUNGARIAN

Joseph Székely senior teacher, deputy leader
of the Hungarian Language Department (II)

(Résumé)

The paper gives a summary of our aims and the way in which exercises are used in teaching the language. It is also an introduction to important pieces of information and different types of exercises that can be found in special literature and methodological works.

It examines the exercises of text-books used in different schools and courses and it stresses the importance of those we can also make use of.

The paper analyses in detail the exercises of the grammar books used in our institute at present and demonstrates different ways and possibilities of using them by giving many examples. It also gives information about exercises of the same types of the new, coloured grammar book that will be used in the academic year 1979/80 for the first time. Finally, the paper deals with the problems of the exercises to be included in the special text-books with professional material to be written in the near future.

Selecting and purposeful usage of suitable exercises can make the work of both the students and the teachers easier. The aim of this paper was to make one familiar with the problems of this topic.